

Automaton: Journal of Digital Media and Culture

Vol 2, No 1 (2022)

Ορίζοντες Μέλλοντος

Παραίτηση

Franco "Bifo" Berardi

doi: [10.12681/automaton.31710](https://doi.org/10.12681/automaton.31710)

Copyright © 2022, Franco "Bifo" Berardi

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

To cite this article:

Berardi, F. "Bifo". (2022). Παραίτηση. *Automaton: Journal of Digital Media and Culture*, 2(1), 54–67. <https://doi.org/10.12681/automaton.31710>

Παραίτηση¹

Franco “Bifo” Berardiⁱ

Περίληψη

Στις 18 Μαρτίου του 2020, λίγες μόνο ημέρες μετά την επιβολή των απαγορεύσεων κυκλοφορίας στην πλειονότητα των ευρωπαϊκών μητροπόλεων, ο Μπίφο ανάρτησε στο blog των εκδόσεων Verso ένα άρθρο με τίτλο, *Το Ημερολόγιο του Ψυχο-αποπληθωρισμού*. Εκεί υποστήριζε πως: *Το άγνωστο σταματά τη μηχανή, ο βιολογικός δράστης μετατρέπεται σε πληροφορ-ιό και ο πληροφορ-ιός ενεργοποιεί μια αλυσιδωτή ψυχωτική αντίδραση*. Στο άρθρο «Παραίτηση: Η ψυχωτική κατάρρευση του δυτικού μυαλού», ο Μπίφο συνεχίζει τον παραπάνω συλλογισμό. Παρατηρεί πως η τρομακτική αναντιστοιχία ανάμεσα στους οικονομικούς δείκτες και την ψυχολογία των ανθρώπων διαμορφώνει ένα νέο πολιτικό πεδίο. Οι υγειονομικές προσαγές που κατέλαβαν ολόκληρο το κοινωνικό πεδίο παρήγαγαν μια νέα πραγματικότητα στην οποία καμία μορφή πολιτικής επιτελεσματικότητας που αντλεί από τους προηγούμενους αιώνες δεν μπορεί να σταθεί ως αποτελεσματικό κριτικό εγχείρημα. Η Μεγάλη Παραίτηση, η ασυνείδητη παγκόσμιας κλίμακας παραίτηση της Generation Z από την ηθική της εργασίας αποτελεί μια γραμμή διαφυγής για τα κινήματα του 21ου αιώνα κι ο Μπίφο ακολουθεί την τροχιά της.

Λέξεις κλειδιά: Ψυχολογικός αποπληθωρισμός, Απαγόρευση κυκλοφορίας, Μεγάλη Παραίτηση

i. Ο Franco “Bifo” Berardi είναι πολιτικός ακτιβιστής, φιλόσοφος και συγγραφέας. Ενεπλάκη ενεργά στο πολιτικό μωσαϊκό της ιταλικής αυτονομίας τις δεκαετίες του 1960 και του 1970, συμμετέχοντας στην οργάνωση Εργατική Εξουσία (Potere Operaio), και στον πειρατικό ραδιοφωνικό σταθμό Ράδιο Αλίκη. Υπήρξε σύντροφος και φίλος του Félix Guattari και ασχολήθηκε με την πρακτική της σχιζοανάλυσης.

Resign

Franco "Bifo" Berardiⁱⁱ

Abstract

On March 18, 2020, just a few days after the imposition of the lockdowns on the majority of European metropolises, Bifo posted on the blog of Verso Publications an article entitled: *The diary of psycho-deflation*. There he argued that: *The unknown stops the machine, the biological agent turns into an info-virus, and the info-virus unchains a psychotic reaction*. In "Resign: The Psychotic Collapse of the Western Mind", Bifo continues the above reasoning. He remarks that the severe mismatch between economic indicators and people's psychology shapes a new political field. The health measures that overwhelmed the entire social field produced a new reality where no form of political performance drawing on the previous centuries can stand as an effective critical project. The Great Resign, the unconscious global resignation of Generation Z from the ethics of labor is a *ligne de flute* for the political movements of the 21st century and Bifo follows its trajectory.

Keywords: Psycο-deflation, Lockdown, Great Resignation

ii. Franco "Bifo" Berardi (1949-) is a political activist, philosopher and author.

Εισαγωγή του μεταφραστή: Για μια Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας;

Κάθε επαφή με τα κείμενα του Φράνκο Μπεράρντι (Franco Berardi), περισσότερο γνωστού ως Μπίφο (Bifo), είναι πολύ ιδιαίτερη. Ο Μπίφο παραμένει πιστός στις πιο σκληρές γραμμές του Ιταλικού Αυτόνομου Μαρξισμού: οι αντιστάσεις προηγούνται των εξουσιών· το κίνημα διαλύει τις πολιτικές οργανώσεις· οι κοινωνικές σχέσεις δεν μπορούν να στριμωχτούν στη λογική ορθότητα της Πολιτικής Οικονομίας· καμία θεωρία, καμία πρακτική, καμία οργάνωση δεν είναι ιερή. Το γεγονός αυτό του επιτρέπει να διαβάσει την κίνηση των κοινωνιών με ευαισθησία και ειρωνεία. Ευαισθησία απέναντι σε ό,τι κομίζουν τα κοινωνικά κινήματα. Ειρωνεία απέναντι στο ύφος της διανοήσης που μιλάει για πράγματα που αδυνατεί να καταλάβει.

Σε μια αποστροφή του κειμένου που ακολουθεί, ο Μπίφο αναφωνεί: «Είναι η ψυχολογία, ηλίθιε!». Δεν μπορούμε να κατανοήσουμε την κοινωνική κίνηση αν δεν χρησιμοποιούμε κοινωνικούς όρους. Δεν μπορούμε να αναφερόμαστε στους οικονομικούς δείκτες χωρίς να τους συγκρίνουμε με τις κοινωνικές σχέσεις. Κι αν το κάνουμε; Κι αν αυτάρεσκα κλεινόμαστε στην βολική οπτική γωνία που προσφέρουν τα μαθηματικά μοντέλα, αυτό δεν μπορεί παρά να μας οδηγήσει στην α/νοησία. Να γράφουμε, κι οι λέξεις που τυπώνονται στο χαρτί να μη σημαίνουν τίποτα.

Ο Μπίφο στο συνοπτικό κείμενο που ακολουθεί, μας δείχνει ένα δρόμο που είναι γνωστός και δύσβατος. Μας καλεί να κατανοήσουμε πριν γράψουμε. Να στραφούμε προς την κοινωνική πραγματικότητα. Στις 13 Φεβρουαρίου του 1866, ο Μαρξ ενημερώνει το Ένγκελς για την πορεία και τη μέθοδο της έρευνας του, για τη συγγραφή του Κεφαλαίου: «Όσον αφορά το «καταραμένο» βιβλίο, έχει ως εξής: Ολοκληρώθηκε στα τέλη του Δεκεμβρίου [1865]. Η πραγμάτευση της γεωπροσόδου και μόνο, το προτελευταίο κεφάλαιο, αποτελεί σχεδόν, στην παρούσα μορφή της ένα βιβλίο. Πήγαινα τη μέρα στο [Βρετανικό] Μουσείο και έγραφα τη νύχτα. Έπρεπε να μελετήσω τη νέα γεωργική χημεία της Γερμανίας, ειδικά τον Liebig και τον Shonbein, οι οποίοι είναι σημαντικότεροι για αυτή την υπόθεση από όλους μαζί τους οικονομολόγους, και από την άλλη πλευρά το τεράστιο υλικό που έχουν αναδείξει οι Γάλλοι [το οποίο χρονολογείται] από την τελευταία μου ενασχόληση με αυτό το σημείο» (Μαρξ 2016: xxix). Ο Μαρξ εκμυστηρεύεται στον φίλο και σύντροφο του, πως η μελέτη των πορισμάτων της βιομηχανικής χημείας, μιας επιστήμης του 19ου αιώνα, μπορεί να μας προσφέρει πολύ περισσότερα για την κατανόηση της οικονομικής κατηγορίας της γεωπροσόδου, από τα πορίσματα των οικονομολόγων της εποχής του.

Ο Μαρξ μελετάει ολημερίς έξω από τα νερά του. Τα πρωινά βρίσκεται στα Βρετανικό Μουσείο και τα βράδια γράφει. Κι αυτός είναι ο αναγκαίος κόπος της δικής του συγγραφικής δραστηριότητας, προκειμένου να υποδείξει τα επισφαλή θεμέλια της σύγχρονης του οικονομικής σκέψης. Ο Μπίφο μας καλεί να ακολουθήσουμε μια παρόμοια μέθοδο. Τι συμβαίνει στις οικονομίες της Δύσης; Πρέπει να ανατρέξουμε στις έρευνες της ψυχολογίας. Πρέπει να βγούμε έξω από την οικονομική σκέψη. Και, αντίστοιχα: Ποιες μορφές παίρνει η πολιτική στη Δύση; Πρέπει να ανατρέξουμε στην ψυχολογία. Πρέπει να βγούμε έξω από την πολιτική ορολογία. Να βγούμε έξω ή καλύτερα να βρούμε ένα τρόπο να στοχαστούμε στα όρια τους για να επιτρέψουμε τελικά στον πυρήνα τους.

Το ερώτημα της εποχής μας – εκεί μας οδηγεί προσεκτικά ο Μπίφο – δεν αναφέρεται στην ευμάρεια των οικονομικών δεικτών ή στην ταλάντωση των πολιτικών φαινομένων μεταξύ της πολιτικής ορθότητας και της βαναυσότητας· το ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί προκειμένου να στοχαστούμε ξανά την οικονομία και την πολιτική είναι το «Ποιοι/ες είμαστε;». Ποιοι και Ποιες είμαστε, αφότου έχουμε περάσει δύο χρόνια κατά τα οποία όλοι οι μαύροι κύκνοι, της οικονομικής και της πολιτικής θεωρίας, έχουν αρχίσει να κρώζουν σε έναν κοινό ρυθμό. Ποιοι και Ποιες είμαστε, αφότου η μετα-αποικιακή γεωπολιτική ισορροπία έχει ριζικά διαταραχθεί και η αυθαιρεσία της έχει γίνει αντιληπτή από το σύνολο των αποικιοκρατούμενων λαών. Ποιοι και Ποιες είμαστε, όταν τα (επιστημονικά) θεμέλια της κοινωνικής τάξης μετατρέπονται σε μια ανορθολογική υπερχείλιση των υγειονομικών μέτρων σε όλο το φάσμα της δημόσιας ζωής. Και αντίστροφα, αν όλα όσα συγκροτούσαν τις *a priori* δομές της δυτικής σκέψης – ορθός λόγος, πλανητική ηγεμονία, ατομικά δικαιώματα – συνθλίβονται υπό το κονσέρτο των μαύρων κύκνων, πως μπορούμε πλέον να στοχαζόμαστε;

Καθόμαστε σε καρέκλες. Αυτή είναι η ευπρεπής στάση του στοχασμού. «Αναρωτιέμαι, λοιπόν, γιατί έχω ζήσει τόση από τη ζωή μου σε μια καρέκλα, όπως ακριβώς αναρωτιέμαι για την καθημερινή εξαφάνιση του πηγουνιού μου, χωρίς έκπληξη χωρίς ερώτηση η απάντηση – γιατί αλλού η μοναξιά είναι αφόρητη. Εδώ μπορείς να την αντέξεις καθιστός, αν όχι όρθιος. Εδώ μπορείς πότε πότε να ανακουφίζεσαι από αυτή, σαν από φουσκωμένο έντερο. Εδώ μπορείς να τη χειριστείς σαν ποντίκι εργαστηρίου, τόσο τρυφερά ώστε να τσιρίζει μόνο υπό την πίεση των εσώτερων φόβων του» (Cass 2021: 24). Και είναι αλήθεια μοναχικό, παρότι πλειοψηφικό, το να περνούν οι μέρες με τα οικονομικά μοντέλα να διαβάζουν μόνο οικονομικά μοντέλα και την Πολιτική να βλέπει Πολιτική. Και είναι αλήθεια αυτή μια μοναχική οδός για τη Δυτική διανόηση, να παρατηρεί καθιστή εντός των επιστημονικών της ορίων, την κατάρρευση των θεμελίων της σκέψης της.

Υπάρχει κι άλλη οδός ή τουλάχιστον αυτή την προοπτική επιχειρεί να εξερευνήσει ο Μπίφο όταν μας ζητάει να στραφούμε προς την ψυχολογία για να μελετήσουμε την οικονομία και την πολιτική. Μια οδός που απαιτεί από την καρέκλα μας να τσουλήσει στις πλαγιές και να σκαρφαλώσει στα υψώματα του τραχύ 21ου αιώνα, σαν να βρίσκεται πάνω σε σανίδα του σνόουμπορντ ή του σκι. Απαιτεί από εμάς να μελετήσουμε τα νέα πεδία που ανοίγονται με αυθάδεια από την κοινωνική πρακτική, από τις αντιστάσεις κι από την άρνηση. Ποια ψυχολογία να μελετήσουμε; Αυτή που μπορεί να μας κάνει να εντοπίσουμε τις σύγχρονες γραμμές διαφυγής που δείχνουν προς έναν νέο ορίζοντα. Ποιος είναι αυτό; Ο Μπίφο έχει κάποιες απαντήσεις. Δεν αρκείται όμως σε αυτές. Μας προσκαλεί να επινοήσουμε περισσότερες.

Αναφορές

Gass, H. William. 2021. *Το Τούνελ*. Αθήνα: Καστανιώτης.
Marx, Karl. 2016. *Το Κεφάλαιο* τ. Ι. Αθήνα: ΚΨΜ.

Η ψυχωτική κατάρρευση του Δυτικού Μυαλού

Εμείς, στη Δύση, βρισκόμαστε στη μέση μια ταχύτατης αποδόμησης της γεωπολιτικής τάξης, που έχουμε κληρονομήσει από την αποικιοκρατία της νεωτερικής περιόδου και την είχαμε διατηρήσει ακλόνητη για δεκαετίες. Στον πυρήνα αυτής της αποδόμησης βρίσκεται η διανοητική, δηλαδή η γνωσιολογική, κατάρρευση του Δυτικού κόσμου. Κάποιες φορές σκέφτομαι πως οι ουράνιοι θεοί έκαναν συνέλευση, για να συζητήσουν πως πρέπει επειγόντως να τελειώνουν με το πιο παράτολμο πείραμά τους: την ανθρώπινη φυλή. Στο μουσικογραφικό ποίημα «L'esperimento»² ακούγεται η συμβουλή: Μόνο η Καλλιόπη, η θεά της ποίησης, μπορεί να σώσει τους ανθρώπους!

Με την αποδόμηση της ηγεμονικής γεωπολιτικής τάξης, η κληρονομιά πέντε αιώνων λευκής αποικιοκρατίας και εκμετάλλευσης του κόσμου θρυμματίζεται. Ως αποτέλεσμα, οι λευκοί γερασμένοι κυρίαρχοι, αυτοί που είχαν συνηθίσει να έχουν την εξουσία, αντιλαμβάνονται ότι είναι ανήμποροι να συγκρατήσουν τον κόσμο που οι ίδιοι είχαν φτιάξει. Γι' αυτό και επιταχύνουν την εξάπλωση της βίας. Ο γερασμένος οργανισμός της Δύσης κατανοεί πως πλησιάζει μια πανδημία ψυχικής ύφεσης.³ Συχνά στο παρελθόν, η αντίδραση απέναντι σε μια επικείμενη οικονομική ύφεση ήταν η επιθετική υστερία κι ο φασισμός. Κι όπως συχνά συμβαίνει, η υστερική κωμωδία καταλήγει σε μια κολοσσιαία τραγωδία.

Η ιική καταιγίδα ξεκίνησε κατά τη διάρκεια του χειμώνα του 2019-2020 και προκάλεσε ένα κύμα χάους, μεταμφιεσμένο σε επιβεβλημένη τάξη, με εφαρμογές που έφταναν πολύ πέρα από τη σφαίρα της υγείας. Ο ιός της Covid-19, που προκάλεσε αυξημένη επιτήρηση, έλεγχο και αστυνόμευση, είναι ένας απρόβλεπτος και μη αποφασίσιμος⁴ παράγοντας που επιτείνει άλλες μορφές χάους: περιβαλλοντικό, κοινωνικό, διανοητικό και – τελευταίο στη σειρά αλλά όχι στην κατάταξη – γεωπολιτικό. Όταν ο ιικός μαύρος κύκνος ξεκίνησε να κρώζει υπό τη μορφή μιας ιικής καταιγίδας, πολλοί άλλοι μαύροι κύκνοι ξύπνησαν και ξεκίνησαν να κρώζουν όλοι μαζί σε ένα κακόφωνο κονσέρτο.

Εν τω μεταξύ, ολοένα και περισσότεροι απελπισμένοι άνθρωποι αποδρούν από τις χώρες τους, που καταστρέφονται από τους πολέμους και την εκμετάλλευση της Δύσης. Αυτά τα μεταναστευτικά κύματα, κατά παράδοξο τρόπο, προσφέρουν έναν αποδιοπομπαίο τράγο για τον λευκό ρατσισμό και τον εθνικοσοσιαλισμό. Τα δυτικά κράτη ορθώνουν ψηλά τείχη στα ανατολικά σύνορα της Ευρώπης, υποτίθεται για να προστατέψουν τον λευκό πολιτισμό από την ίδια του την «απελπισία». Ενώ, στα νότια σύνορα χιλιάδες άνθρωποι πνίγονται στη Μεσόγειο. Συνολικά, η Ευρωπαϊκή ένωση μετατρέπεται, σε ολοένα και μεγαλύτερο

βαθμό, στην Ευρωπαϊκή τάξη του 1941. Τότε που ο Χίτλερ αξίωσε το δικαίωμα στην εθνοκάθαρση, προκειμένου να προστατέψει την ιερή, φανταστική πατρίδα της Άριας φυλής.

Στην άλλη όχθη του Ατλαντικού, οι Ηνωμένες Πολιτείες βυθίζονται σε έναν στρόβιλο πολιτικού χάους και υπόκωφης οργής. Η αντίδραση στην ήττα των ΗΠΑ στο Αφγανιστάν πυροδότησε μαζικό πανικό,⁵ ενώ το σχέδιο διάσωσης, που εκπόνησε η διοίκηση του Μπάιντεν, εξατμίστηκε με ταχύτητα μεγαλύτερη από αυτή που συνετέθη. Ένα ακόμα σκηνικό για την τραγωδία στήθηκε: τους τελευταίους μήνες η Ουκρανική κρίση μετατράπηκε σε αγρία αναμέτρηση. Ο Πούτιν επαναλαμβάνει πως η στρατιωτική συνεργασία της Ουκρανίας με τη Δύση, είναι μια κόκκινη γραμμή, που δεν μπορεί να αγνοηθεί, γι' αυτό και δεν θα αποσύρει τους στρατιώτες και τα όπλα του από τα σύνορα. Η Δύση όμως δεν κάμπτεται. Ο Μπάιντεν υπόσχεται πως θα αντιδράσει με κάποιο τρόπο στην περίπτωση εισβολής. Όμως, μετά την Καμπούλ, η εμπιστοσύνη στην Αμερική έχει ατονήσει. Μοιάζει ειρωνικό, αλλά αυτή η έλλειψη εμπιστοσύνης είναι ο βασικός λόγος, για τον οποίο ο Μπάιντεν είναι υποχρεωμένος να εμμείνει στην επιθετική του στάση.

Μόνο με ψυχοπαθολογικούς όρους μπορεί να αποκρυπτογραφηθεί η παραπάνω γεωπολιτική δυναμική καθώς η ήττα στο Αφγανιστάν εδραίωσε την αντίληψη της αναπόφευκτης εξασθένησης της Δυτικής υπεροχής. Το Δυτικό μυαλό βρίσκεται σε έναν ψυχωτικό πανικό κι αυτό μπορεί να είναι το προμήνυμα ενός αυτοκτονικού διαβήματος. Τίποτα δεν μπορεί να διακόψει τη δυναμική αυτής της διασταύρωσης παρανοϊκών ψευδαισθήσεων. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε, εμείς – ως διανοούμενοι, ως ακτιβιστές, ως θεραπευτές που αναζητούν νέες υποκειμενικότητες – είναι να προετοιμαστούμε για το χάος και να φανταστούμε γραμμές διαφυγής.⁶

Το αδιανόητο

Το αδιανόητο, είναι ο τίτλος ενός βιβλίου του Τζέιμι Ράσκιν (Jamie Raskin), ενός μέλος του Οίκου των Αντιπροσώπων των ΗΠΑ, από το Μέριλαντ. Το βιβλίο εκδόθηκε στην πρώτη επέτειο της ψυχωτικής εξέγερσης, που έφερε χιλιάδες οπαδούς του Τραμπ μέσα στην πολιτική καρδιά των ΗΠΑ. Ο συγγραφέας δεν είναι ένας απλός συγγραφέας. Είναι ένα σημαίνον μέλος του Αμερικανικού Κογκρέσου, που βρίσκεται πολύ ψηλά στις εκλογικές βαθμίδες των Δημοκρατικών. Επίσης, ο Ράσκιν είναι καθηγητής συνταγματικού δικαίου, αυτοαποκαλείται φιλελεύθερος και

είναι πατέρας τριών παιδιών, που βρίσκονται στην τρίτη δεκαετία της ζωής τους. Ένα από αυτά, ο Τόμι – εικοσιπέντε χρονών, προοδευτικός πολιτικός ακτιβιστής, συμπονετικός και γεμάτος κατανόηση – πέθανε την τελευταία μέρα του 2020. Για να είμαι περισσότερο ακριβής, ο Τόμι αυτοκτόνησε εξαιτίας μιας μακράς σχέσης με την κατάθλιψη, αλλά επίσης (όπως ίσως είναι αυτονόητο) εξαιτίας του παρατεταμένου ηθικού ευτελισμού των ανθρωπιστικών αξιών που υπερασπιζόταν. Στο τελευταίο του γράμμα αναφέρεται στην κατάθλιψή του: «Συγχωρέστε με, η ασθένειά μου νίκησε». Και στη συνέχεια προσθέτει: «Να προσέχετε ο ένας τον άλλον, τα ζώα και τους φτωχούς όλου του κόσμου».⁷

Η αυτοκτονία του αγαπημένου του γιου λειτουργεί αποκαλυπτικά στο μυαλό του Ράσκιν. Η τελική απόφαση του Τόμι, δεν ήταν απλά μια συναισθηματική καταστροφή για τον πατέρα του, αλλά η θρυαλλίδα μιας ριζοσπαστικής αναθεώρησης των πολιτικών του απόψεων. Διαβάζοντας αυτό το βιβλίο, μοιράστηκα μαζί του τον πόνο ενός πατέρα και το μαρτύριο ενός διανοούμενου. Ταυτόχρονα, οδηγήθηκα σε έναν βαθύ στοχασμό της κρίσης που μαστίζει τη Δυτική κουλτούρα και τη Δυτική δημοκρατία.

Το βιβλίο αφηγείται παράλληλα τρεις διαφορετικές ιστορίες. Η πρώτη είναι αυτή του Αμερικάνικου φασισμού: η διοίκηση του Τραμπ ως ένα βασίλειο αμάθειας, ρατσισμού και επιθετικότητας. Η δεύτερη είναι ο Τόμι: η εκπαίδευσή του, τα ιδανικά του, και ο συστηματικός ευτελισμός της ηθικής ευαισθησίας του. Η τρίτη είναι η επίδραση της Covid-19 στο μυαλό των νέων γενεών, που έχουν υποφέρει τα μέγιστα από την κοινωνική αποστασιοποίηση, την κατάθλιψη και την ανικανότητα να φανταστούν ένα μέλλον άξιο να βιωθεί.

Ο Ράσκιν γράφει, πως πάντοτε θεωρούσε τον εαυτό του «οπτιμιστή, ριζοσπαστικά αισιόδοξο σχετικά με τον τρόπο που το Σύνταγμα και το Έθνος, θα μπορούσαν να βελτιώσουν τις κοινωνικές, πολιτικές και διανοητικές συνθήκες». Μετά τον θάνατο του γιού του άλλαξε η αντίληψη που είχε για τον εαυτό του. Ο θεσμικός οπτιμισμός του θρυμματίστηκε από την επικράτηση της ωμής δύναμης επί της δύναμης του Λόγου, κι από την εξάπλωση της κατάθλιψης και της ύφεσης. Γράφει:

Ξαφνικά, αυτός ο θεσμικός οπτιμισμός με γελοιοποιεί και με κάνει να ντρέπομαι... Φοβάμαι πως ο λαμπρός οπτιμισμός μου, αυτό που οι περισσότεροι φίλοι μου βρίσκουν σε εμένα αξιοθαύμαστο, έχει μετατραπεί σε μια παγίδα, σε μια μαζική πλάνη, μια αδυναμία που μπορεί να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους εχθρούς μας. Παρ' όλα αυτά, τρομοκρατούμαι όταν σκέφτομαι τι θα σήμαινε να ζω χωρίς αυτό το ψυχικό απόθεμα – όπως επίσης χωρίς τον λατρεμένο και αναντικατάστατο γιο μου. Οι δύο τους πήγαιναν χέρι-χέρι και τώρα βρίσκομαι στη γη χωρίς κανέναν από τους δύο.

Τα λόγια του Ράσκιν μοιάζουν με ένα είδος αναγνώρισης: με την κατανόηση πως οι πολιτικές και οι προσωπικές τραγωδίες κάνουν εμφανείς τις εγγενείς ψευδαισθήσεις της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Ακόμα κι όταν έρχεται αντιμέτωπος με αυτήν την εσωτερική αντίφαση του «λαμπρού πολιτικού οπτιμισμού» του, δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από το δόγμα του καπιταλισμού. Ακόμα και στο αντίκρισμα τις τραγωδίας και του θανάτου, το ερώτημά του επιμένει να αφορά τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσε να συμφιλιώσει την αμερικανική ιδιαιτερότητα με την τραγωδία· τον όψιμο σκεπτικισμό του με την απεριόριστη πίστη του στο έθνος, η οποία κατέχει κεντρική θέση στην κατάθλιψή του.

Ψυχολογικός αποπληθωρισμός

Ενώ το γεωπολιτικό τοπίο γίνεται χαοτικό, μια κομβική ερώτηση παραμένει: Ποιο είναι το τοπίο της κοινωνικής υποκειμενικότητας; Η πανδημία άλλαξε σε βάθος το ψυχο-τοπίο, εξαπλώνοντας την κατάθλιψη και το άγχος, μαζί με ένα αίσθημα φυσικής αδυναμίας και μειωμένης ενέργειας. Η «μακρά Covid» αποτελεί εκδήλωση αυτής της κατάστασης, αλλά είναι απλά η κορυφή του παγόβουνου. Ένας καθολικός ψυχολογικός αποπληθωρισμός αναδύεται ως ορίζοντας της ιικής εποχής. Το διανοητικό πρόβλημα της εποχής μας είναι να μεταφράσουμε την *ασθένεια*⁸ (ανώμαλη φυσική αδυναμία ή απώλεια της ενέργειας) σε εξελικτικούς όρους. Με αυτή την έννοια, αυτός ο αποπληθωρισμός ίσως και να είναι η μοναδική θετική τάση της σύγχρονης εποχής, που εξαναγκάζει συγκεκριμένες διαδικασίες να σταματήσουν.

Ο ψυχολογικός αποπληθωρισμός είναι αποτέλεσμα του παρατεταμένου υγειονομικού πανικού, της εσωτερίκευσης του φόβου και κυρίως της αλλαγής της επικρατούσας αντίληψης για την ποσότητα του χώρου που πρέπει να διατηρείται ανάμεσα στο άτομο και τους άλλους. Η ανάγκη για κοινωνική αποστασιοποίηση οδήγησε σε μια μαζική φοβική ευαισθητοποίηση για τα σώματα των άλλων, το δέρμα και τα χείλη τους. Ο ερωτισμός παρέλυσε και η απόλαυση της κοινωνικότητας θρυμματίστηκε.

Δεν με εκπλήσσει το γεγονός πως τα υποχρεωτικά υγειονομικά μέτρα που εφαρμόστηκαν (σε διαφορετικούς βαθμούς) σε ολόκληρο το κοινωνικό σώμα δημιούργησαν τις ιδανικές συνθήκες για έναν βιοπολιτικό εμφύλιο πόλεμο. Μέσα σε αυτό το τοπίο, νέες πολιτικές και θεραπευτικές κατηγορίες πρέπει να γίνουν αντικείμενο επεξεργασίας. Καθώς η ψυχολογική ενέργεια αποστραγγίζεται από

το κοινωνικό σώμα, η φαντασία επιβραδύνεται και το συλλογικό σώμα παραλύει. Αυτό εννοώ με τον όρο «ψυχολογικός αποπληθωρισμός».

Μέσα από τον φόβο της επαφής που προκάλεσε ο ιός, μέσα από αυτή την επιβράδυνση της κοινωνικής διάδρασης, ένα πλήθος γραμμών διαφυγής ξεκινούν να σχηματίζονται. Οι περισσότεροι άνθρωποι στη Δύση ακολουθούν φασιστικές γραμμές διαφυγής, αντιδρούν βίαια απέναντι στην επικείμενη ύφεση/κατάθλιψη. Όμως μια αυτόνομη γραμμή διαφυγής μπορεί να εντοπιστεί και να απελευθερωθεί μέσω της ψυχαναλυτικής (σχιζοαναλυτικής) οδού: μέσα στη μαύρη τρύπα του ψυχικού πόνου, μπορεί κανείς να εντοπίσει το κενό που προηγείται της ανάδυσης μιας νέας διαδικασίας υποκειμενοποίησης και την προοπτική ενός νέου ορίζοντα. Ενόσ ορίζοντα αυτάρκειας, εγκρατούς οικονομίας και ισότητας, για να μην αναφερθώ στον ορίζοντα της εξέγερσης και της επανάστασης, ο οποίος επίσης αναδύθηκε από τη στιγμή που η πανδημία της Covid-19 πλημμύρισε τον κόσμο. Ενώ, όμως, κάποιες σύγχρονες εμπειρίες όπως η Χιλιανή εξέγερση και τα πολιτικά της αποτελέσματα⁹ αναδύονται από αυτόν τον ορίζοντα, θα ήταν λάθος να στραφούμε στην πολιτική σφαίρα για να περιγράψουμε την ανάδυση των νέων υποκειμενικοτήτων. Ο εν εξελίξει μετασχηματισμός έχει ελάχιστη σχέση με την πολιτική αντιπροσώπευση.

Μεγαλύτερο ενδιαφέρον από την πολιτική συμμετοχή έχει η πολύμορφη *παράιτηση* που εξαπλώνεται στις καθημερινές δραστηριότητες της ζωής. Πολύ πιο ενδιαφέρουσα από την *πολιτική* συνείδηση είναι η διάχυτη *άρνηση* της εργασίας, της κατανάλωσης και της τεκνοποίησης.

Τα οικονομικά και η καταθλιπτική/υφεσιακή ψύχωση

Παρακολουθώ επιμελώς τις απόψεις του Πωλ Κρούγκμαν (Paul Krugman) στη στήλη του στους *New York Times*, καθώς τον θεωρώ έναν από τους πιο οξυδερκείς και τίμιους οικονομολόγους. Στο τέλος της ημέρας όμως, παραμένει ένας οικονομολόγος και τα επιστημολογικά όρια της επιστήμης του, δεν του επιτρέπουν να αντιληφθεί τους εν εξελίξει μετασχηματισμούς, είτε αυτοί είναι κοινωνικοί, είτε πολιτικοί, είτε γνωσιακοί.

Για έναν οικονομολόγο τα πάντα εξηγούνται σε οικονομικούς όρους, με όρους διακυμάνσεων της αγοράς, των μισθών που ανεβαίνουν ή πέφτουν, του πληθωρισμού, των επιτοκίων – με όρους σημαντικών πραγμάτων, τέλος πάντων! Για μια οικογένεια εργαζόμενων είναι πολύ σημαντικό το ότι οι μισθοί αυξάνονται και η

αγοραστική τους δύναμη παραμένει σταθερή. Αν όμως ανάγουμε την ανάλυση του κόσμου στον οποίο ζούμε αποκλειστικά σε αξίες που μπορούν να ποσοτικοποιηθούν οικονομικά, διατρέχουμε τον κίνδυνο να παραβλέψουμε τις ουσιώδεις λειτουργίες των εν εξελίξει διαδικασιών. Ας πάρουμε για παράδειγμα το άρθρο που δημοσίευσε ο Κρούγκμαν στις 9 Δεκεμβρίου 2021, με τίτλο: «Πώς τα πάει η Αμερικάνικη Οικονομία;». Ο Κρούγκμαν αναφέρεται σε δύο πρόσφατες έρευνες που πραγματοποίησε το *Γραφείο Στατιστικών της Εργασίας* των ΗΠΑ, και εξέφρασε την έκπληξή του:

Το τοπίο της Αμερικανικής οικονομίας δείχνει να βρίσκεται σε πραγματικά πολύ καλή κατάσταση. Μετά την οικονομική συρρίκνωση του 2020, είμαστε αντιμέτωποι με τη σπουδαιότερη οικονομική ανάκαμψη των τελευταίων δεκαετιών. Παρ' όλα αυτά, στα αποτελέσματα της έρευνας διαβάζουμε πως οι καταναλωτές νιώθουν απελπισμένοι και πως αυτή η αρνητική θεώρηση της οικονομίας έστρεψε τις εκλογικές τους προτιμήσεις προς τον πρόεδρο Μπάιντεν.¹⁰

Καταλαβαίνω τον Κρούγκμαν. Είναι φανατικός υπερασπιστής του Δημοκρατικού Κόμματος και υποστηρικτής του Μπάιντεν, λυπάται που η μέχρι τώρα επίδοση του προέδρου του υπήρξε καταστροφική για την εξωτερική πολιτική των ΗΠΑ και για την υλοποίηση των μεγα-οικονομικών του σχεδιασμών.¹¹

Η οικονομία είναι καλά, λέει ο Κρούγκμαν – η απασχόληση έχει ανέλθει στα επίπεδα πριν τα λοκντάουν, η μηχανή της οικονομικής μεγέθυνσης τρέχει με υψηλές ταχύτητες, η κατανάλωση ενέργειας έχει αυξηθεί (προκαλώντας ανεμοστρόβιλους και δημιουργώντας συνθήκες για νέες πυρκαγιές, μια λεπτομέρεια που περνάει απαρατήρητη από τον Κρούγκμαν). Έτσι λοιπόν, αναρωτιέται: «Έχουν δίκιο οι καταναλωτές; Πρέπει να πούμε πως η οικονομία είναι κακιά, παρότι τα δεδομένα δείχνουν πως είναι πολύ καλή; Κι αν στην πραγματικότητα η οικονομία δεν είναι σε κακή κατάσταση, γιατί η πλειοψηφία λέει το αντίθετο;».

Καλή ερώτηση Πωλ! Γιατί οι Αμερικάνοι εργάτες, που θα έπρεπε να είναι χαρούμενοι με την τεράστια αύξηση των εσόδων των εταιρειών και την απειροελάχιστη αύξηση των μισθών τους, συνεχίζουν να έχουν τις μαύρες τους, να είναι νευρικοί και δυσαρεστημένοι; Ο Κρούγκμαν προσπαθεί να δώσει στον εαυτό του μια απάντηση με τα εργαλεία που έχει διαθέσιμα:

Οι αυξημένες τιμές σίγουρα έχουν υπονομεύσει την αύξηση των μισθών, παρότι το κατά κεφαλήν εισόδημα βρίσκεται υψηλότερα, από το πριν την πανδημία επίπεδο. Έχω την εντύπωση πως ο πληθωρισμός διαβρώνει την εμπιστοσύνη προς την οικονομία παρότι οι μισθοί ανεβαίνουν, καθώς δημιουργεί την αντίληψη πως τα πράγματα είναι εκτός ελέγχου.

Η απάντηση είναι λοιπόν ο πληθωρισμός· ο μπαμπούλας των φιλελεύθερων και των συντηρητικών οικονομικών. Βρέθηκε επιτέλους μια οικονομική δικαιολόγηση για το άγχος! Αναρωτιέμαι όμως: Πιστεύει στ' αλήθεια ο Κρούγκμαν πως οι καταναλωτές (που δεν είναι καταναλωτές αλλά ανθρώπινα όντα με ζωές οι οποίες δεν περιορίζονται στην εξαργύρωση επιταγών και στη δαπάνη των χρημάτων) έχουν κακή διάθεση εξαιτίας της επανεμφάνισης του πληθωρισμού; Σε μια έκλαμψη διοικονομικής ευφυΐας ο Κρούγκμαν παραδέχεται πως παίρνουμε διαφορετικές απαντήσεις όταν ρωτάμε «πώς τα πας;», απ' ό,τι όταν ρωτάμε «πως τα πάει η οικονομία;».

Ο Κρούγκμαν αποτυγχάνει να αξιοποιήσει το ένστικτό του και επιμένει να βασανίζει τον εαυτό του με το ακατανόητο χάσμα ανάμεσα στα δύστροπα αισθήματα του όχλου και την καλοσύνη της οικονομίας. Και κάπως έτσι ξεσπάει στο τέλος σε μια κραυγή απελπισίας:

Εν συντομία, η σκληρή αρνητική κριτική προς την οικονομία είναι ενάντια σε κάθε άλλο δείκτη που μπορεί να σκεφτεί κανείς [οικονομικό δείκτη προφανώς]. Τότε όμως τι συμβαίνει; Είναι σημαντικό να διατηρήσουμε την ορθή προοπτική. Έχουμε μια πραγματικά πολύ καλή οικονομία, ακόμα κι αν υπάρχουν κάποια προβλήματα. Μην επιτρέψετε στους καταστροφολόγους να σας λένε πως δεν είναι έτσι.

Τώρα, τι είναι αυτό που χάνει ο Κρούγκμαν; Κατά την ταπεινή μου γνώμη η εμπειρία των τελευταίων χρόνων – πιο συγκεκριμένα η εμπειρία του ιού, ο συνακόλουθος φόβος και η εξάπλωση ενός αισθήματος θνητότητας – επέτρεψε στους ανθρώπους να σκεφτούν για τη ζωή τους με όρους που δεν αφορούν την ασφάλεια της εργασίας, η οποία άλλωστε ένας σχεδόν τυχαίος δείκτης σταθερότητας.

Σήμερα το παλιό ρητό: «Είναι η οικονομία ηλίθιε», μπορεί να παραφραστεί στο «Είναι η ψυχολογία ηλίθιε!».

Η ψυχωτική κατάρρευση εξουδετερώνει την δύναμη της οικονομίας

Πολλοί προσχώρησαν στις ορδές του Τραμπ και των ευαγγελιστών κηρύκων. Πολλοί πήραν φαινανύλη και οξυκωδόνη φτάνοντας στα όρια της υπερδοσολογίας.¹² Κάποιοι άρπαξαν το πυροβόλο όπλο του πατέρα τους και πήγαν στο σχολείο για να σκοτώσουν δεκάδες συμμαθητές τους. Αλλά πολλοί άλλοι αναρωτιούνται γιατί πρέπει να αφιερώνουν τη ζωή τους σε κακοπληρωμένες (ακόμα και σε «σχετικά

καλά» πληρωμένες) δουλειές, όταν η δουλειά τους δεν βγάζει νόημα, τους καταθλίβει, τους απομυζά και τους αποξενώνει από τους άλλους. Γιατί να ζει κανείς σε συνθήκες μόνιμου εξευτελισμού; Γιατί να μην παραιτηθεί – κι ασ πάνε στο διάβολο οι οικονομικές έγνοιες.

Πολλοί οργάνωσαν τεράστιες απεργίες, όπως στην Kellogg's, στη Nabisco και στο Πανεπιστήμιο Columbia, όπου τρεις χιλιάδες εργάτες απέργησαν για περισσότερο από εννέα εβδομάδες!¹³ Πολλοί άλλοι απλά έφυγαν: 4,5 εκατομμύρια Αμερικανοί εργάτες άφησαν τις δουλειές τους στο τέλος του 2020 – η «Μεγάλη Παραίτηση» όπως την αποκάλεσαν. Ένα είδος μακράς Covid εγκαταστάθηκε στον πυρήνα του Δυτικού μυαλού – και όχι μόνο του Δυτικού μυαλού. Στην Κίνα, αντί να δουλεύουν σκληρά για να αγοράσουν ένα σπίτι, να παντρευτούν και να κάνουν παιδιά, όλο και περισσότεροι νέοι άνθρωποι εγκαταλείπουν την καθημερινή εργασιακή τρέλα (rat race) και βρίσκουν χαμηλά αμειβόμενες δουλειές ή παύουν εντελώς να εργάζονται. Αυτή η απλή πράξη αντίστασης είναι γνωστή ως *tangping*, ή λούφα.¹⁴

Αυτό που ο Κρούγκμαν δεν μπορεί να δει εξαιτίας της (φιλελεύθερης) οικονομικής οπτικής γωνίας του, είναι πως ενώπιον του θανάτου, του πανικού και της κατάθλιψης, το χρήμα χάνει την εξουσία του, ίσως να χάνει ακόμα και την αξία του. Το χρήμα δεν μπορεί να αναζωογονήσει μια κοινωνία βυθισμένη στην κατάθλιψη και ζαλισμένη από τον πανικό και την παρανοϊκή οργή. Το χρήμα δεν μπορεί να νικήσει τη μαζική παραίτηση: καθώς η Μεγάλη Παραίτηση γίνεται παγκόσμια, δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η λέξη «παραίτηση» δεν σημαίνει απλά εγκατάλειψη, σημαίνει και αποκήρυξη της προσδοκίας. Οι σύγχρονες προσδοκίες έχουν διαλυθεί: η δημοκρατία είναι μια άδεια λέξη, το κράτος πρόνοιας έχει ακυρωθεί από την αρπακτική οικονομία. Ακόμα περισσότερο, η παραίτηση σημαίνει την απόδοση μιας νέας σημασίας – την απόδοση διαφορετικού νοήματος στην απόλαυση, στον πλούτο, στη δραστηριότητα, στη συνεργασία. Αυτός είναι ο νέος ορίζοντας που μπορούμε να ανακαλύψουμε στο τέλος του τούνελ του ψυχολογικού αποπληθωρισμού. Μια εξισωτική και ισορροπημένη ευαισθησία είναι η κρυμμένη προοπτική που αποκαλύπτεται.

Απαντώντας με κάποιο τρόπο στο *Παιχνίδι του Καλαμαριού*,¹⁵ το νοτιοκορεάτικο ποπ συγκρότημα BTS τραγουδάει: «Δεν είναι κακό να σταματάς/ Δεν χρειάζεται να τρέχεις χωρίς καν να ξέρεις τον λόγο/ Δεν είναι κακό να μην έχεις όνειρα/ Αρκεί να έχεις στιγμές που σε κάνουν ευτυχισμένο για λίγο.»

Φαίνεται πως οι BTS έχουν πέραση στους νέους όλου του κόσμου.

Σημειώσεις

1. Δημοσιεύτηκε στο *e-flux journal* #124, τον Φεβρουάριο του 2022. Μετάφραση: Χρήστος Κρυστάλλης. Επιμέλεια: Μανώλης Πατηνιώτης.

2. ΣτΜ.: Το «L'Esperimento (A Musical Graphic Poem)», (2022) είναι ένας συνδυασμός κολλάζ, μουσικής και απαγγελίας από τους Marco Bertoni (μουσική), Patrizia Piccinini (φωνές) και Satomi Yanagibashi (σοπράνο). Μπορείτε να το αναζητήσετε στον σύνδεσμο: soundcloud.com/e_flux/lesperimento/s-pLLRoTaThtx?si=f961ed3d537645b189130d6bfo274b60

3. ΣτΜ.: Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί τον όρο «depression» με τη διπλή του σημασία: ως οικονομική ύφεση και ως κατάθλιψη.

4. ΣτΜ.: Στη θεωρία της υπολογιστικής πολυπλοκότητας μη αποφασίσιμος παράγοντας ή μη αποφασίσιμο πρόβλημα είναι αυτό, για το οποίο δεν μπορεί να κατασκευαστεί ένας αλγόριθμος που να εκκινεί από τα αξιώματα του συστήματος και να οδηγεί στην επίλυση του προβλήματος.

5. ΣτΜ.: Στο σημείο αυτό γίνεται αναφορά στην κατάληψη της Καμπούλ από τους Ταλιμπάν τον Αύγουστο του 2021.

6. ΣτΜ.: Η έννοια γραμμή διαφυγής ή γραμμής πτήσης (*ligne de fuite*) απαντά στο έργο των Ντελέζ και Γκουατάρι *Καπιταλισμός και Σχιζοφρένεια*.

7. Jamie Raskin, *The Unthinkable: Trauma, Truth, and the Trials of American Democracy* (Harper, 2022), Kindle.

8. ΣτΜ.: Ο Μπίφο χρησιμοποιεί τον όρο *asthenia*.

9. ΣτΜ.: Αναφέρεται στα κοινωνικά κινήματα στη Χιλή και στη μετέπειτα εκλογή του εκπροσώπου της Αριστεράς Gabriel Boric τον Δεκέμβριο του 2021.

10. Paul Krugman, «How Is the U.S. Economy Doing?» *New York Times*, 9 Δεκεμβρίου 2021.

11. Βλέπε, για παράδειγμα, Lauren Gambino, «“It’s a Tough Time”: Why Is Biden One of the Most Unpopular US Presidents?» *The Guardian*, 18 Ιανουαρίου 2022.

12. ΣτΜ.: Η φεντανύλη και η οξυκωδόνη είναι ουσίες με βαριά αναλγητική δράση, παρόμοια με εκείνη της μορφίνης.

13. Για την απεργία του συνδικάτου εργαζόμενων στα προπτυχιακά προγράμματα του Columbia, βλ. «How We Beat the Administration and the Union Bureaucracy», *CrimethInc.*: <https://crimethinc.com/2022/01/10/how-we-beat-the-administration-and-the-union-bureaucracy-columbias-graduate-worker-union-struggle-2004-2022>

Για τις άλλες απεργίες που αναφέρονται εδώ, βλ.: <https://www.wbur.org/onpoint/2021/12/21/from-kelloggs-to-starbucks-inside-the-growing-union-movement>

14. «The Low-Desire Life: Why People in China Are Rejecting High-Pressure Jobs in Favour of ‘Lying Flat’», *The Guardian*, 5 Ιουλίου 2021. Βλ.: <https://www.theguardian.com/world/2021/jul/05/the-low-desire-life-why-people-in-china-are-rejecting-high-pressure-jobs-in-favour-of-lying-flat>.

ΣτΜ.: Χρησιμοποιούμε τον όρο «λούφα» για να περιγράψουμε την κατάσταση κατά την οποία κάποιος επιλέγει να ζει με λιγότερα λεφτά, εγκαταλείποντας τις προσδοκίες για καριέρα, ανέλιξη κλπ. Με τον τρόπο αυτό «πέφτει η μέση παραγωγικότητα» ή τουλάχιστον ακυρώνονται οι προσδοκίες για ένα διαρκώς εξελιγμένο, προσαρμοζόμενο και παραγωγικό εργαζόμενο πλήθος. Ο κινέζικος όρος και η αγγλική του μετάφραση θυμίζουν περισσότερο τις ελληνικές λέξεις «άραγμα» ή «ξάπλα» ή, επί το λογιότερον, «ενατένιση». Καθώς όμως η έννοια που εισάγει ο Μπίφο, διατηρεί την νοηματική υφή της αντίστασης επιλέγουμε την περισσότερο δυναμική και πολιτική έννοια «λούφα». Η «λούφα», όπως και το «σαμποτάζ», αποτελούν ιστορικές πρακτικές αντίστασης της εργατικής τάξης που, στον τρόπο με τον οποίο τις κατανοεί ο Μπίφο, διαχέονται σε όλο το «κοινωνικό εργοστάσιο».

15. ΣτΜ.: Ο Μπίφο αναφέρεται στην σειρά Κορεάτικης παραγωγής, με τον αγγλικό τίτλο *Squid Game* που μεσουράνησε στην πλατφόρμα Netflix τον χειμώνα του 2021.